

Piotr Paszyński

O pojęciu ludowych illegalizmów. Narodziny nowoczesnego systemu represji w świetle wykładów Michela Foucault (1971–1973)

Wstęp

Artykuł poświęcony jest rekonstrukcji pojęcia ludowych illegalizmów (*illégalisme populaire*) w myśli Michela Foucault. Choć, jak pokazuje Aleks Feldman, pojęcie ludowych illegalizmów jest centralne dla całej architektury argumentacyjnej w *Nadzorować i karać (NiK)*, zostało ono zepchnięte na dalszy plan przez znacznie lepiej znane pojęcie władzy dyscyplinarnej¹. Publikacja *La Société Punitive (SP, 1972–1973)*, w której

Piotr Paszyński (ORCID: 0009-0008-2671-2379) – adiunkt w Instytucie Studiów Politycznych PAN. Interesuje się historią środowiskową i społeczną XVIII i XIX w., krytyką ekonomii politycznej oraz marksistowskimi teoriami państwa. Badania do tego artykułu zostały zrealizowane w ramach projektu finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki SONATA, panel HS3, pt. „Cywilizowanie przez osuszanie. Historia środowiskowa błota w Europie Wschodniej”. Kontakt: piotr.paszynski@proton.me.

- 1 A.J. Feldman, *The Genesis of Foucault's Genealogy of Racism: Accumulating Men and Managing Illegalisms*, „Foucault Studies” 2018, s. 274–298, <https://doi.org/10.22439/fs.v0i25.5584>; A.J. Feldman, *Power, Labour Power and Productive Force in Foucault's Reading of Capital*, „Philosophy & Social Criticism” 2019, vol. 45, no. 3, s. 307–333, <https://doi.org/10.1177/0191453718798416>.

znacznie bardziej oczywista staje się centralna rola, jaką odgrywa pojęcie illegalizmów ludowych w szerszej Foucaultowskiej koncepcji władzy, stała się przyczynkiem do serii reinterpretacji późniejszych prac Foucaulta, a w szczególności *NiK*².

Moim celem w artykule jest analiza pojęcia ludowych illegalizmów we wczesnym etapie twórczości Foucaulta, czyli w momencie, gdy po raz pierwszy wyłania się ono w jego myśli. Jak pokazuję, Foucault wprowadza to pojęcie jako krytykę własnego ujęcia relacji między represją a oporem, wypracowanego w *Théories et institutions pénales* (*TIP*, 1971–1972). Argument w *TIP* można streścić w następujący sposób: koncentrując się na przykładzie powstania Bosostopych, które wybuchło w latach 1639–1640 w Normandii, Foucault argumentuje, że od drugiej połowy XVII w. nowoczesny system represji – składający się z sądów, więzień i policji – rodzi się jako odpowiedź na nasilające się powstania ludowe i próbę ich kontroli. W ramach wykładów z początku lat 70. Foucault myśli więc w kategoriach pary: represja–opór, w której pojawienie się nowoczesnego systemu represji jest reakcją na zwiększony opór. W następnym roku, w *SP*, Foucault nie tylko rozszerzy swoją analizę na XVIII i początek XIX w., lecz także skomplikuje argument, według którego system represji rodzi się jako odpowiedź na serię powstań. To właśnie w tym celu – żeby zrozumieć pojawianie się nowoczesnego systemu represji – wprowadzi pojęcie illegalizmu, które, jak zobaczymy, jest nie tylko pojęciem szerszym niż powstania ludowe, ale też nie musi ograniczać się do klas ludowych. Dla Foucaulta istnieją nie tylko serie illegalizmów ludowych, lecz także illegalizmów burżuazji, arystokracji oraz władzy centralnej. W *SP* jego główna teza jest następująca: choć jeszcze w XVIII w. pewien rodzaj illegalizmów ludowych był zgodny z rozwojem gospodarki kapitalistycznej, to na przełomie

2 D. Vasquez, *Illegalist Foucault, Criminal Foucault*, „Theory & Event” 2020, vol. 23, no. 4, s. 935–972, <https://doi.org/10.1353/tae.2020.0057>; M. Spanò, *Towards a Juridical Archaeology of Primitive Accumulation: A Reading of Foucault's "Penal Theories and Institutions"*, trans. A. Toscano, „Radical Philosophy” 2021, no. 211, s. 19–26; S. Mezzadra, *Class Struggle, Labor Power, and the Politics of the Body. Marxian Threads in the Work of Michel Foucault*, „ZINBUN” 2020, vol. 50, s. 57–69; S. Elden, *A More Marxist Foucault? Reading La Société Punitiv*, „Historical Materialism” 2015, vol. 23, no. 4, s. 149–168, <https://doi.org/10.1163/1569206X-12341438>; S. Elden, *Foucault: The Birth of Power, Polity*, Malden 2017.

XVIII i XIX w. stał się z nim sprzeczny. Celem niniejszego artykułu jest rekonstrukcja tej ewolucji. W ramach ekspozycji negocjacji, jakie Foucault prowadzi wokół pojęcia illegalizmów, będę argumentował, że jego główną funkcją w myśli Foucaulta jest opisanie konfliktów klasowych powstających wokół historycznego wyłaniania się więzienia jako jednej z kluczowych strategii utowarowienia pracy, czyli proletaryzacji.

Rozwijam ten argument w czterech częściach. W części pierwszej umiejscawiam pojęcie illegalizmów w kontekście politycznym wczesnych lat 70., a w szczególności w debatach Foucaulta z maoistami oraz serii strajków w więzieniach, które wówczas przetoczyły się przez Francję. Zabicie ten służy mi do zarysowania trzech podstawowych tez formułowanych przez Foucaulta na temat politycznej funkcji więzienia jako czynnika proletaryzacji oraz narzędzia łamania sojuszy klasowych. Następnie odnoszę te tezy do ogólniejszego problemu tego, jak w szerszej tradycji krytycznych teorii więzienia rozumiana jest relacja między systemami karnymi a ekonomicznymi. W tym kontekście zwracam szczególną uwagę na związek myśli Foucaulta z pionierską pracą *Punishment and Social Structure* (1939) Georga Ruschego i Otto Kirsheimera. Analiza różnic między podejściem Ruschego i Kirsheimera a podejściem Foucaulta pozwala mi postawić tezę, że pojęcie ludowego illegalizmu stanowi narzędzie, przy użyciu którego Foucault konceptualizuje korelację systemów represyjnych i ekonomicznych, a w bardziej abstrakcyjnym sensie: relację między tym, co ekonomiczne, a tym, co polityczne. Część druga poświęcona jest dokładniejszej rekonstrukcji zmiany, jaka zachodzi w myśli Foucaulta na temat relacji systemów represyjnych a oporem w latach 1971–1973. W szczególności analizuję rolę, jaką przypisuje on genealogii aparatów państwowych z jednej strony oraz genealogii kapitalistycznej formy produkcji z drugiej. Trzecia część analizuje wątek wrogości społecznej czy też szerzej mechanizmów bezpieczeństwa, który w tych wykładach Foucault omawia znacznie bardziej bezpośrednio jako strategię utowarowienia pracy. Pokazuję związki lepiej znanej problematyki biopolitycznej z pojęciem illegalizmu, zwracając uwagę na miejsce, jakie zajmuje ono w Foucaultowskiej interpretacji proletaryzacji. Ostatnia część poświęcona jest *TPI*, a w szczególności interpretacji powstania Bosostopych. Mimo kluczowej pojęciowej zmiany, która zachodzi między tymi wykładami a *SP*,

interpretacja powstania Bosostopych dostarcza jednego z najbogatszych przykładów tego, w jaki sposób pojęcie illegalizmu może organizować empiryczne badania historyczne.

Illegalizm i ekonomia polityczna więzienia

Pojęcie illegalizmu ma specyficzną genealogię. Przynajmniej od lat trzydziestych XX w. termin ten – funkcjonujący jako określenie szerszej problematyki politycznego wymiaru przestępczości – cyrkulował we francuskim ruchu anarchistycznym³. Jednak dla zrozumienia roli, jaką pojęcie to przyjmuje w myśli Foucaulta, kluczowe jest uwzględnienie konkretnej sytuacji politycznej, w której autor *NiK* reaktywuje to pojęcie. Na samym początku lat siedemdziesiątych, kiedy po raz pierwszy wprowadza koncepcję illegalizmu w swoich wykładach, Foucault jest już aktywnie zaangażowany w działalność *Groupe d'information sur les prisons* (GIP, 1971–1973) oraz w serię strajków, które wybuchły zimą 1971/72 we francuskich więzieniach. Na fali represji po 1968 r., 27 maja 1970 administracja George'a Pompidou zdelegalizowała działalność *Gauche Prolétarienne* (GP), a osoby działające w partii trafiły do więzień⁴. W związku z tą sprawą we wrześniu 1970 r. grupa francuskich maoistów zaczęła organizować strajki głodowe i upominać się o prawa więźniów politycznych⁵. W odezwie za-

3 A.J. Feldman, *Foucault's Concept of Illegalism*, „European Journal of Philosophy” 2020, vol. 28, issue 2, s. 445–462, <https://doi.org/10.1111/ejop.12501>.

4 Materiały opublikowane przez GIP zostały wydane w: K. Thompson, P. Zürn, M. Foucault, Groupe d'information sur les prisons (ed.), *Intolerable: Writings from Michel Foucault and the Prisons Information Group 1970–1980*, University of Minnesota Press, Minneapolis–London 2021. Na temat historii tego ugrupowania oraz jej wpływu na współczesne ruchy na rzecz obalenia więzienia zobacz również: P. Zurn, A. Dilts (ed.), *Active Intolerance: Michel Foucault, the Prisons Information Group, and the Future of Abolition*, Palgrave Macmillan, New York 2016.

5 Warto jest zauważyć na marginesie, że istniało dużo przeplwów między francuskim ruchem politycznym więźniów a podobnymi ruchami w Stanach Zjednoczonych, a w szczególności z działalnością polityczną Czarnych Panter. W tym kontekście szczególnie ciekawe jest kilka tekstów Foucault załączonych w: *Dits et Ecrits* oraz tekst GIP dotyczący zamordowania George'a Jacksona: M. Foucault, *Michel Foucault on Attica*, [w:] *Dits et écrits: 1970–1975*, vol. 2, Editions Gallimard, Paris 1994; M. Foucault, C. von Bülow, D. Defert, *The Masked Assassination*, [w:] *Warfare in the American Homeland: Policing and Prison in a Penal Democracy*, ed. J. James, Duke University Press, Durham–London 2007. Na temat wpływu, jaki Czarne Pantery wywarły na Foucaultowską koncepcję władzy, zobacz: B.T. Heiner, *Foucault and the Black Panthers*,

powiadającej pierwszy strajk głodowy powoływali się na prawa więźniów politycznych z czasów wojny w Algierii, dążąc do uzyskania serii przywilejów odróżniających ich od „pospolitych przestępców”⁶. Z perspektywy Foucaulta taka strategia polityczna – opierająca się na podziale na przestępstwa pospolite i polityczne – nie tylko uniemożliwiała zawiązanie szerszego sojuszu między radykalną lewicą a osobami osadzonymi za „pospolite” przestępstwa, lecz także opierała się na głębokim niezrozumieniu politycznej funkcji więzienia. W debacie z maoistami z 5 lutego 1972 r. (dokładnie w czasie, gdy w *Collège de France* kończył omawiać powstanie Bosostopych), Foucault formułuje trzy podstawowe tezy dotyczące relacji między historią powstawania więzień a kształtowaniem się ruchu robotniczego:

1. Więzienie samo w sobie jest czynnikiem proletaryzacji: jego rolą jest między innymi próba przymuszenia klas ludowych do akceptacji warunków społecznych wyzysku ich pracy.

2. Więzienie stanowi strategię wewnętrznego rozróżniania klas podporządkowanych na proletariat oraz „margines społeczny”, który staje się przedmiotem kryminalizacji.

Więzienie działa w szerszym układzie relacji władzy, które nie tylko rozróżniają proletariat i margines społeczny, lecz także starają się przeciwstawić te grupy sobie nawzajem.

3. W tym sensie więzienie jest strategią łamania sojuszy klasowych między zróżnicowanymi grupami wewnątrz klas podporządkowanych⁷.

Pierwsza z tych tez jest dobrze znana z *NiK*, gdzie Foucault rozwija myśl o proletaryzacji i pisze o podwójnej pracy „blokowania” ciała jako siły produkcyjnej:

Ciało jest blokowane relacjami władzy i dominacji jako siła produkcyjna, ale sprowadzenie go do siły roboczej jest możliwe nie wcześniej, nim zostanie włączone w system ujarznienia (gdzie potrzeba jest również politycznym instrumentem – starannie

„City: Analysis of Urban Change, Theory, Action” 2007, vol. 11, issue 3, s. 313–356, <https://doi.org/10.1080/13604810701668969>; D. Vasquez, *Illegalist Foucault...*

6 K. Thompson, P. Zürn, M. Foucault, Groupe d’information sur les prisons (ed.), *Intolérable: Writings...*, s. 55–56.

7 M. Foucault, *Sur la justice populaire Débat avec les maos*, [w:] *Dits et écrits. 1970–1975*, vol. 2, ed. D. Defert; F. Ewald, Editions Gallimard, Paris 1994, s. 350–352.

przygotowanym, skalkulowanym i wykorzystywanym); jego siła staje się pożyteczna dopiero wówczas, kiedy będzie ciałem produktywnym i ujarzmionym zarazem⁸.

Jednak to właśnie w dwóch pozostałych tezach Foucault pośrednio formułuje swoją krytykę maoistów: produkowanie siły roboczej zależy nie tylko od procesów podporządkowywania, lecz także od rozbijania sojuszy klasowych. Aby wytwarzać siłę roboczą, władza wprowadza podział na margines społeczny i robotników. Z tej perspektywy podział na przestępstwa polityczne i pospolite, a w konsekwencji także na więźniów politycznych i pospolitych przestępców, funkcjonuje jako dyskurs wytwarzany wewnątrz samego systemu więziennego i służy zakryciu jego kluczowej roli w wytwarzaniu i reprodukcji kapitalistycznych relacji pracy. Odwołując się do rozróżnienia na więźniów politycznych i pospolitych, maoiści – zdaniem Foucaulta – akceptowali więc elementy burżuazyjnej moralności.

Swojej krytyki więzienia jako instytucji jednoczesnego wytwarzania i wydzielania siły roboczej Foucault nie rozwijał w próżni. Jak podkreśla Dario Melossi, od lat 70. XX w. w krytycznych teoriach więzienia powstały dwa główne nurty myślenia o relacji między więzieniem – a szerzej, systemami karnymi – a kapitalizmem⁹. Pierwszy z nich wyrasta z pracy *Punishment and Social Structure* (1939) Georga Ruschego i Otto Kirchheimera. Podstawowym założeniem Ruschego i Kirchheimera, które później stało się punktem odniesienia dla wielu badań nad historią więzienia, jest istnienie pewnej korelacji między systemami karania a systemami ekonomicznymi. „Každy system produkcji – piszą w *Punishment and Social Structure* – ma tendencję do odkrywania kar, które odpowiadają jego relacjom produkcji”¹⁰.

Pytanie, które dominuje w dyskusjach z zakresu ekonomii politycznej kary w latach 70., dotyczy tego, jak ten rodzaj korelacji zrozumieć, nie popadając w redukcjonizm czy prosty determinizm ekonomiczny.

8 M. Foucault, *Nadzorować i karać*, Aletheia, Warszawa, 2009, s. 29. Szczególnie ciekawą interpretację, która traktuje ten cytat jako klucz do przemyślenia relacji Foucault z Marksem zob.: R. Marsden, *The nature of capital: Marx after Foucault*, Routledge, London–New York 1999.

9 D. Melossi, M. Pavarini, *The Prison and the Factory: Origins of the Penitentiary System*, Palgrave Macmillan, Basingstoke–Hampshire 2018, s. 5–6.

10 G. Rusche, O. Kirschheimer, *Punishment and Social Structure*, Transaction Publishers, New Brunswick 2003, s. 5.

W perspektywie Ruschego i Kirchheimera oraz tradycji rozwijającej ich intuicje mechanizmem zapośredniczenia między systemami kar a systemami ekonomicznymi jest rynek pracy. W uproszczeniu, dla Ruschego i Kirchheimera funkcja kary zmienia się w zależności od tego, czy na rynku pracy siły roboczej jest dużo, czy mało. Według ich analiz, w sytuacjach dużego bezrobocia kary stają się bardziej brutalne, a kara śmierci powraca jako racjonalna strategia władzy. Wówczas dominuje funkcja „odstraszenia”, mająca zniechęcić tych pracowników, którzy pozostają w zatrudnieniu, do popełniania przestępstw. Aby była ona skuteczna, warunki życia więźniów muszą być gorsze niż najbiedniejszych warstw proletariatu. Inaczej przedstawia się sytuacja, gdy siły roboczej jest mało, a płace są wysokie. Wówczas główną funkcją kary staje się próba pozyskania taniej siły roboczej; bardziej racjonalną strategią władzy stają się więc transport, praca przymusowa i więzienie¹¹.

Drugi nurt wyróżniony przez Melossiego został wypracowany między innymi w jego własnych pracach oraz w tekstach Foucaulta, a jego główna teza dotyczy znacznie bardziej fundamentalnej roli więzienia w wytwarzaniu kapitalizmu¹². W tej perspektywie więzienie stanowi kluczową strategię wytwarzania klasowej relacji między pracą a kapitałem – relacji, która umożliwia wyzysk siły roboczej, a tym samym akumulację kapitału. W odróżnieniu od perspektywy Ruschego i Kirchheimera, Foucault twierdzi, że więzienie nie jest tylko mechanizmem regulującym uprzednio już

11 G. Rusche, *Labor Market and Penal Sanction: Thoughts on the Sociology of Criminal Justice*, „Crime and Social Justice” 1978, no. 10, s. 2–8, 257–8. Od lat 70. XX w. powstała bogata literatura socjologiczna, która próbowała przełożyć historyczną analizę Ruschego i Kirchheimera na kategorie makrosocjologii kary. W tym nurcie powstały interesujące prace, które próbowały przebadąć empirycznie zależność między bezrobociem a wielkością populacji więziennej. Szczególnie istotnym tekstem w tym kontekście był: I. Jankovic, *Labor Market and Imprisonment*, „Crime and Social Justice” 1977, no. 8, s. 17–31. Podsumowanie oraz analizę tej serii badań można znaleźć w: A. De Giorgi, *Re-Thinking the Political Economy of Punishment: Perspectives on Post-Fordism and Penal Politics*, Routledge, London 2006, s. 1–40, <https://doi.org/10.4324/9781315244273>.

12 D. Melossi, M. Pavarini, *The Prison and the Factory...*; M. Ignatieff, *A Just Measure of Pain: The Penitentiary in the Industrial Revolution, 1750–1850*, MacMillan, London 1978. Alternatywne ujęcia kary zobacz: D. Garland, *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*, Clarendon Press, Oxford 1995; L.J.D. Wacquant, *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*, Duke University Press, Durham [NC] 2009; M. Cavadino, J. Dignan, G. Mair, J. Bennett, *The penal system: an introduction*. SAGE, Los Angeles 2020.

istniejący rynek pracy. Podkreśla bowiem, że kapitał nie spotyka siły roboczej na rynku „ot tak”: musi ją najpierw wytworzyć, a następnie w sposób ciągły reprodukować¹³.

Mimo tej podstawowej różnicy nie należy traktować tych dwóch nurtów jako wzajemnie się wykluczających czy sprzecznych. W *Nadzorować i karać* Foucault odwołuje się do „wielkiej książki” Ruschego i Kirchheimera jako do jednej z prac, które jako pierwsze podważyły ideologiczną koncepcję kary jako narzędzia, którego społeczeństwo używa do walki z przestępczością¹⁴. Podobnie jak Rusche i Kirchheimer, Foucault twierdzi, że kara jako taka nie istnieje – istnieją jedynie konkretne systemy i praktyki karne¹⁵. To właśnie w kontekście „zasady najmniejszej atrakcyjności” Ruschego i Kirchheimera – zgodnie z którą przemiany w systemach karnych można zrozumieć jako strategię skierowaną do „najniższej społecznie istotnej” części proletariatu, którą społeczeństwo chce powstrzymać od popełniania „przestępstw”¹⁶ – można przeczytać tezy (2) i (3) dotyczące więzienia, sformułowane przez Foucaulta w debacie z maoistami¹⁷. Szczególnie istotnym wkładem Foucaulta w rozwinięcie analiz klasowego wymiaru systemów karnych Ruschego i Kirchheimera jest nacisk, jaki kładzie on nie tylko na ekonomiczny, lecz także na polityczny wymiar więzienia – między innymi jako strategii łamania sojuszy klasowych.

W następnej sekcji pokażę dokładniej, w jaki sposób Foucault posługuje się pojęciem ludowych illegalizmów do analizy konfliktów klasowych powstających wokół instytucji więzienia, wskazując, jak koncepcja ta kształtuje się w jego myśli między *TIP* a *SP*.

13 M. Foucault, *La société punitive: cours au Collège de France (1972–1973)*, Gallimard Seuil, Paris 2013, s. 236.

14 Ciekawą interpretację, choć w dużej mierze przeciwstawiającą Foucault pracom Ruschego i Kirscheimera można znaleźć w: J. Rehmann, K. Swingle, L. Swingle, *Deconstructing postmodernist Nietzscheanism: Deleuze and Foucault*. Brill, Leiden–Boston 2022, s. 187–215.

15 M. Foucault, *Nadzorować i karać*, s. 26.

16 G. Rusche, O. Kirchheimer, *Punishment and Social Structure*, s. 5.

17 G. Rusche, *Arbeitsmarkt und Strafvollzug. Gedanken zur Soziologie der Strafjustiz*, [w:] D. Klimke, A. Legnaro, *Kriminologische Grundlagentexte*, Springer Fachmedien, Wiesbaden, 2016, s. 174. Wszystkie tłumaczenia tekstów, które nie ukazały się w języku polskim bądź nie znalazłem ich tłumaczeń, są moje. Więcej na temat zasady mniejszej atrakcyjności zobacz: A. De Giorgi, *Punishment and Political Economy*, [w:] *The SAGE Handbook of Punishment and Society*, ed. J. Simon, R. Sparks, SAGE, Los Angeles–London 2013.

Od pary represja–opór do ludowych illegalizmów

Chronologicznie *Théories et institutions pénales (TPI)* i *La Société Punitiv*e (SP) tworzą pewnego rodzaju dyptyk. W pierwszych siedmiu wykładach *TPI* Foucault poświęca szczegółowej analizie powstania Bosostopych (1639–1640), po czym w pozostałych sześciu cofa się w czasie, aby prześledzić przemiany zachodzące w praktykach karnych od upadku Imperium Karolingów w IX aż po XVII w. Narracja w *SP* posuwa się dalej, rozciągając się na XVIII i początek XIX w. Wiele wątków, które Foucault rozwija w pracach późniejszych – takich jak działanie władzy policyjnej czy mechanizmy bezpieczeństwa – pojawia się już tutaj. Jednym z centralnych pojęć jest pojawienie się wroga społecznego, czyli wewnętrznego niebezpieczeństwa, przed którym broni się społeczeństwo.

Przed wszystkim w *SP* i *TPI* Foucault analizuje dwie zbitki problemowe. Pierwszą z nich nazywa *l'ensemble pénal*, a drugą *l'ensemble punitif*¹⁸. System karny i dyscyplinarny – jak podkreśla – mają różne źródła. Ten pierwszy związany jest z genealogią aparatu państwa. Koncentruje się wokół figury wroga wewnętrznego, który przynajmniej od XVIII w. zaczyna organizować całą serię dyskursów: prawnych, politycznych, ekonomicznych, a później także psychiatrycznych czy kryminologicznych. Jednak zrozumienie pojawienia się więzienia i szerszego systemu dyscyplinarnego wymaga wykroczenia poza analizę państwa. Jak pisze Foucault: „system dyscyplinarny powstaje w ruchu i rozwoju nie samego państwa, ale kapitalistycznej formy produkcji”¹⁹. W *SP* Foucault argumentuje, że jeśli prawdą jest, że system ekonomiczny, którego celem jest akumulacja kapitału, wymaga ciągłego zwiększania produktywności siły roboczej, to zanim będzie to możliwe, musi istnieć jakiś mechanizm, który przetworzy czas ludzkiego życia w siłę roboczą²⁰. Odrzuca przy tym humanistyczne, marksistowskie koncepcje, zgodnie z którymi praca jest konkretną esencją człowieka. Jak pisze w *SP*:

18 M. Foucault, *La société punitive...*, s. 114–115.

19 Tamże, s. 115.

20 Tamże, s. 234–236.

Czas i życie człowieka nie są z natury pracą; są przyjemnością, nieciągłością, świętem, odpoczynkiem, potrzebą, chwilami, przypadkiem, przemocą i tak dalej. Teraz to właśnie cała ta wybuchowa energia musi zostać przekształcona w ciągłą siłę roboczą, nieustannie oferowaną na rynku²¹.

Aby przekształcić ludzką energię w siłę roboczą, potrzebny jest system lub strategia władzy zdolna do realizacji tego zadania. Przy użyciu więzienia i władzy dyscyplinarnej kapitalistyczna forma produkcji zapewnia sobie instrument pozyskiwania władzy politycznej i moralnej nad klasami podporządkowanymi. Choć wrogość społeczna i więzienie mają różne genealogie, w pierwszych dekadach XIX w. stają się dla Foucaulta częścią jednej strategii dominacji klasowej. Jak podkreśla sam autor:

Problem genealogiczny – mówi Foucault – polega więc na tym, w jaki sposób te dwa zespoły, o różnym pochodzeniu, zostały dodane do siebie i funkcjonują w ramach jednej taktyki²².

Ten problem genealogiczny jest wspólnym polem refleksji w *TIP* i *SP*. Jednak między tymi dwoma wykładami zachodzi kluczowa zmiana sposobu, w jaki Foucault tłumaczy pojawienie się nowoczesnego więziennictwa. W *TIP* Foucault myśli w kategoriach pary represja–opór, argumentując że nowoczesny system represji powstał w odpowiedzi na serię powstań ludowych. W *SP* jego ujęcie ewoluuje w inną stronę. Jeśli, jak podsumowuje w *SP* swoją analizę opracowaną w *TIP*, „pod koniec XVIII wieku [...] rozwojowi kapitalizmu towarzyszyła cała seria ludowych powstań, na które burżuazja zareagowała nowym systemem karnym i więziennym”, to jednak na gruncie analiz w *SP* Foucault stwierdza, że „mechanizm, który doprowadził do powstania tego systemu karnego, jest w pewnym sensie głębszy i szerszy niż zwykła kontrola powstań”. Tym samym Foucault rewiduje swoje rozumienie ludowych illegalizmów. Jak pisze:

Illegalizm ludowy to było to, nad czym należało zapanować, to, nad czym kontroli burżuazja domagała się od aparatu państwowego i systemu więziennictwa. Ludowy illegalizm był zjawiskiem głębszym i bardziej ciągłym niż powstania ludowe, a powstania były tylko jego szczególnym przypadkiem. Wydaje mi się, że do końca

21 Tamże, s. 235–236.

22 Tamże, s. 115.

XVIII wieku pewne ludowe illegalizmy były nie tylko zgodne, ale wręcz użyteczne dla rozwoju burżuazyjnej gospodarki; nadszedł czas, kiedy ten illegalizm, który funkcjonował w tandemie z rozwojem gospodarki kapitalistycznej, stał się z nią sprzeczny²³.

Innymi słowy to, co ulega zmianie między *TIP* a *PS*, to sposób, w jaki Foucault myśli o relacji między tymi dwoma zespołami: państwem i kapitałem. Pojęcie ludowego illegalizmu pojawia się właśnie jako narzędzie pozwalające mu opisać zarówno serię praktyk oporowych wypracowanych przez klasy podporządkowane, jak i dialektykę państwa i kapitału. Ludowy illegalizm okazuje się przy tym pojęciem szerszym niż same powstania ludowe i obejmuje całą sieć praktyk, której bliżej przyjrzyć się, omawiając *TPI* w ostatniej sekcji.

Dla Foucaulta illegalizm nie jest zjawiskiem ograniczonym do klas ludowych, ale także służy mu do opisu pewnych zachowań burżuazji, arystokracji czy władzy centralnej. W dalszej części artykułu analizuję natomiast, jak w *SP* Foucault podejmuje problematykę wroga społecznego – kluczowego mechanizmu, za pomocą którego w późniejszych pracach opisuje procesy występowania grup społecznych przeciwko sobie nawzajem.

Illegalizm, wróg społeczny i mechanizmy bezpieczeństwa

Pojęcie wroga społecznego oraz związana z nim problematyka bezpieczeństwa jest dobrze znana z późniejszych prac Foucaulta. Najbardziej rozpowszechnione ujęcie pochodzi z wykładów *Trzeba bronić społeczeństwa* (*TBS*, 1975–6) oraz *Terytorium, populacja, bezpieczeństwo* (*TPB*, 1977–8). W pierwszym z nich Foucault rozwija szeroko komentowane pojęcie rasizmu państwowego jako głównej formy, jaką przyjmuje władza suwerenna w reżimie normalizacji. W drugim jego rozumienie władzy ulega zmianie: skupia się już nie na rasizmie, lecz na szeroko pojętych urządzeniach bezpieczeństwa. To, co odróżnia *SP* od tych późniejszych prac, to nacisk na klasowy wymiar mechanizmów bezpieczeństwa.

23 Tamże, s. 144.

O ile w *TBS* postuluje, że rasizm jest warunkiem koniecznym działania władzy suwerennej w reżimie normalizacji, to w *SP* pojawia się teza, że wytwarzanie wrogów społecznych jest strategią utowarowiania pracy²⁴.

W *SP* Foucault rozwija tę myśl, odczytując traktat *Mémoire sur les vagabonds* autorstwa Guillome'a de Le Trosne'a, w którym odnajduje pierwszą polityczno-ekonomiczną analizę włóczęgostwa. „To, co jest szczególnie w tej analizie – mówi Foucault – to fakt, że ustala ona pozycję, rolę i funkcję przestępczości [...] w odniesieniu do mechanizmów i procesów produkcji”²⁵. Dla Le Trosne'a włóczęga wyłania się jako ten, który zakłóca produkcję, a zatem „zajmuje pozycję konstytutywnej wrogości w odniesieniu do normalnego mechanizmu produkcji”²⁶. To właśnie ta wroga relacja między mobilnością biedoty a procesami produkcji będzie dla fizjokratów definiować przestępczość w kategoriach wrogości społecznej. Podczas gdy analizy ubóstwa, żebractwa, bezczynności i opisy populacji złodziei istniały przed XVIII w., były one postrzegane przede wszystkim w kategoriach moralnych lub psychologicznych. Bezczynność i włóczęgostwo uważano jako indywidualne cechy psychologiczne – wady, które skłaniały jednostkę do przestępstwa, żebractwa lub kradzieży.

W kontrze do takiego obrazu włóczęgostwa, Le Trosne uważa je jako ogólną „matryc[ę] przestępczości”²⁷. W jego ujęciu podstawowym problemem nie są konkretne przestępstwa – żebractwo, grabież czy kradzież – lecz pewna forma życia, która sprawia, że ludzie są w ciągłym ruchu, przez co nie można ich zaciągnąć do stałej pracy. Mobilność klas ludowych rodzi zatem szereg konsekwencji ekonomicznych i politycznych. „Wycofując się z miejsca, w którym stanowili potencjalną siłę roboczą – Foucault

24 Pytanie o to, w jaki sposób pojęcie rasy funkcjonuje u Foucaulta, nie zostało tutaj podjęte. Klasyczna pozycja dotycząca tego pytania: A.L. Stoler, *Race and the Education of Desire: Foucault's History of Sexuality and the Colonial Order of Things*, Duke University Press, Durham 1995. W kontekście illegalizmów ciekawą propozycję przemyślenia problemu rasy wraz z problemem utowarowienia pracy w myśli Foucaulta zawiera: A.J. Feldman, *The Genesis of Foucault's...* Szerzej o recepcji Foucaulta w ujęciu badań postkolonialnych zobacz: S. Legg, *Beyond the European Province: Foucault and Postcolonialism*, [w:] *Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography*, ed. S. Elden, J.W. Crampton, Ashgate Publishing, Farnham 2007.

25 M. Foucault, *La société punitive...*, s. 47.

26 Tamże, s. 49.

27 Tamże, s. 47.

stwierdza za Le Trosnem – włóczędzy obniżają produkcję i uniemożliwiają osiągnięcie pewnego poziomu produktywności”²⁸.

W tym kontekście pojawia się u Foucaulta charakterystyka suwerenności jako prawa do zabijania – pojęcia, które później stanie się centralne dla jego szerszego myślenia o relacji między władzą suwerenną a biopolityką. Według Foucaulta, tekst Le Trosne’a „proponuje utopijną procedurę: całe społeczeństwo w pracy z prawem do zabijania każdego, kto się porusza”²⁹. W ten sposób Le Trosne dostarcza „fikcyjnej antycypacji” tego, co wprowadzą społeczeństwa kapitalistyczne przy użyciu środków przymusu penitencjarnego³⁰.

Już tutaj widzimy zarysowującą się problematykę relacji między aparatem władzy a illegalizmem. Na tym etapie może być ona ujęta jedynie w sposób negatywny – przez pryzmat pewnej fantazji elit na temat klas podporządkowanych. Niemniej jednak widać wyraźnie, że z perspektywy Le Trosne’a problemem staje się cała sieć praktyk i form reprodukcji społeczeństwa feudalnego, które pozwalają włóczęgom przetrwać poza rynkiem pracy.

W ostatniej sekcji, omawiając bardziej szczegółowo *TIP*, pokaże, jak pojęcie illegalizmu służy Foucaultowi do analizy konfliktów klasowych. Jak spróbuję wykazać, Foucaultowska interpretacja powstania Bosostopych, rozwinięta w tych wykładach, dostarcza jednego z najbogatszych przykładów wykorzystania tego pojęcia do analizy złożonej dynamiki klasowej siedemnastowiecznej Francji. Pozwala to również zobaczyć, w jaki sposób Foucault wypracowuje, na konkretnym historycznym przykładzie koncepcję mechanizmów łamania sojuszy klasowych jako kluczowych dla powstania nowoczesnego aparatu represji.

Bosostopi (1639–1640) i powstanie nowoczesnego systemu represji

Jak podkreśla Claude-Olivier Doron, powstanie Bosostopych było od lat 50. XX w. przedmiotem intensywnej debaty między marksistowskim

28 Tamże, s. 48.

29 Tamże, s. 52.

30 Tamże, s. 51.

historykiem Borysem Porszniewem a Rolandem Mousnierem – francuskim historykiem reprezentującym bardziej tradycyjne i konserwatywne stanowisko³¹. Jednym z centralnych punktów sporu było pytanie, na ile można interpretować te wydarzenia w kategoriach walki klasowej. Dla Porszniewa powstanie Bosostopych opierało się na sojuszu miejskich i wiejskich plebejuszy, których celem był atak na scentralizowany system podatkowy, czyli centralną instytucję ekonomii państwa absolutystycznego. Mousnier formułuje interpretację odwrotną: według niego powstania były zjawiskiem właściwie mało istotnym, a organizowane przez arystokrację i burżuazję, przebiegając nie wzdłuż linii klasowych, ale według bardziej tradycyjnych, patriarchalnych lojalności. Jak podkreśla Doron, w momencie, gdy Foucault wygłasza swoje wykłady, debata ta dobiega końca, ale wciąż jeszcze trwa³².

Powstanie Bosostopych rozpoczyna się od plotki o wprowadzeniu nowego podatku na sól w regionie Avranches i szybko rozprzestrzenia na cały region, obejmując zarówno wsie, jak i największe miasta: Rouen i Caen³³. Podobne bunt przeciw podatkowi wybuchały w XVII w. także w innych regionach: w 1630 r. w Aix, w 1635 w Bordeaux oraz w Gujenie i Poitou. W *TIP* Foucault interpretuje te wydarzenia przede wszystkim jako bunt przeciw absolutystycznemu systemowi podatkowemu, którego ciężar spadał w dużej mierze na klasy ludowe. Powtarza tu tezę Porszniewa, że powstania te były wymierzone w centralną ekonomiczną instytucję

31 C.-O. Doron, *Foucault and the Historians. The Debate on „Popular Uprisings”, [w:] Penal Theories and Institutions: Lectures at the Collège de France, 1971–1972*, ed. B. Harcourt, Palgrave Macmillan, London 2019; B. Porchnev, *Les soulèvements populaires en France de 1623 à 1648*, S.E.V.P.E.N, Paris 1963; R.A. Mousnier, *Fureurs paysannes. Les paysans dans les révoltes du XVIIe siècle (France, Russie, Chine)*, Calmann-Lévy, Paris 1967.

32 C.-O. Doron, *Foucault and the Historians...*

33 Materiał źródłowy, na którym opiera się Foucault, pochodzi z dwóch głównych źródeł: A. Floquet, *Diaire ou journal du voyage du chancelier Séguier en Normandie après la sédition des Nu-Pieds (1639–1640) et documents relatifs à ce voyage et à la sédition*, Edouard Frères, 1842; A. Floquet, *Histoire du Parlement de Normandie*, Edouard Frère, 1840; A. Bigot Monville, *Mémoires du président Bigot de Monville sur la sédition des Nu-Pieds*, C. Métérie, Rouen 1876. Dokładne omówienie materiału źródłowego dotyczącego Bosostopych można znaleźć w: M. Foisil, *La révolte des Nu-pieds et les révoltes Normandes de 1639*, Presses universitaires de France, Paris 1970. Nowsze opracowanie w: Y.-M. Bercé, *Croquants et Nu-Pieds. Les soulèvements paysans en France du XVIe au XIXe siècle*, Editions Gallimard, Paris 2013.

państwa absolutystycznego, co odróżnia je od buntów średniowiecznych. O ile w średniowieczu bunty chłopskie skierowane były przeciwko feudałom i ich powinnościom, w XVII w. głównym przeciwnikiem stają się poborcy podatkowi.

Foucault wyodrębnia stały schemat rozwoju buntów Bosostopych, istotny dla zrozumienia późniejszych prób ich tłumienia. Po pierwsze, powstania zazwyczaj zwykle rozpoczynały się od ataków na poborców podatkowych, którym towarzyszyły zamieszki oraz palenie archiwów i spisów podatkowych. Po drugie, celem ataków stawały się domy najbardziej zamożnych ludzi, uznawanych za beneficjentów systemu podatkowego; meble i obrazy były publicznie palone, ale nie zostały odnotowane żadne kradzieże. Po trzecie, początkowo nie dochodziło do bezpośrednich ataków na władze miejskie czy lokalne. Ten brak konfliktu między Bosostopymi a lokalnymi władzami, jak zobaczymy, okaże się istotny dla zrozumienia strategii, jaką zastosuje władza centralna, by tłumić powstanie.

W poprzedniej części artykułu widzieliśmy, jak w analizie Foucaulta pojawia się wyjaśnienie, dlaczego władza postrzega włóczęgów jako wrogów społecznych. Jednak to właśnie w analizie powstania Bosostopych Foucault ukazuje znacznie bardziej skomplikowaną dynamikę, kluczową dla powstania systemu represji. Sojusz między rzemieślnikami a chłopami, który nawiązuje się w działaniach Bosostopych, ujawnia problem, z jakim władza mierzy się w tłumieniu powstania, oraz wskazuje źródła jego zasięgu i sukcesów. Powstanie Bosostopych, jak podkreśla Foucault, obejmuje zarówno wieś, jak i miasta, i jest dobrze zorganizowane. Tworzy własne alternatywne struktury administracyjne i militarne. Bosostopi przejmują znaczną część politycznej i administracyjnej władzy regionu. Organizują armię – zwaną Armią Cierpienia – która u szczytu powstania liczyła około 4000 osób. Powstanie ma nawet swojego króla – Jean Nupieda, który przyjmuje insygnia władzy, posiada pieczęć przybijaną na rozkazach rozsyłanych po całym regionie. Bosostopi przejmują również część władzy fiskalnej i sądowniczej. Źródła cytowane przez Foucaulta donoszą, że przejmując kontrolę nad bramami miejskimi, Bosostopi znoszą opłaty za uczestnictwo w jarmarkach, a także przejmują władzę nakładania kar finansowych. W ten sposób, według Foucaulta, ustanawiają oni zarówno

w praktyce, jak i symbolicznie, kontrwładzę alternatywną wobec władzy królewskiej³⁴.

Kluczowa dla Foucaultowskiej analizy powstania staje się właśnie to skomplikowane napięcie między Bosostopymi a władzą państwową, a w szczególności z jej porządkiem prawnym. Aby zrozumieć działania powstańców, należy wziąć pod uwagę nie tylko sam przebieg powstania, ale także istnienie sieci praktyk i grup społecznych w siedemnastowiecznej Normandii, żyjących w niemal ciągłym konflikcie z prawem i stowiówających podstawę powstań ludowych.

Foucault wymienia trzy główne przykłady takiego życia poza prawem. Po pierwsze, jeszcze przed powstaniem przemysł soli w regionie Avranches, organizowany przez lokalną arystokrację z udziałem okolicznych chłopów, stanowił istotne źródło utrzymania dla części ludności i czasami prowadził do zbrojnych konfrontacji z władzą. Drugim przykładem są ludzie skazani na banicję, pozostający w regionie w postaci grup bandytów, którzy później zasilali armię Bosostopych. W końcu Foucault wymienia całą serię praktyk unikania opodatkowania rozpowszechnionych przed wybuchem powstania. Przykładem tego jest wioska Mantilly, gdzie mieszkańcy nie tylko zabili przyjezdnego poborcę podatkowego, lecz także skutecznie unikali płacenia podatków przez okres siedmiu lat. Widzimy tutaj pojawianie się kluczowego wątku dalszych wykładów Foucaulta: ciągłość między przestępczością a powstaniami ludowymi. Grupy żyjące w mniej lub bardziej ciągłym konflikcie z prawem stają się warunkiem możliwości wybuchu powstań, a przepływ między tymi praktykami przestępczymi a buntami jest ciągły. Jedną z funkcji nowego aparatu represji będzie złamanie tej ciągłości. Jak zaznacza Foucault, jeszcze w latach czterdziestych XVII w. „aparatu państwowemu brakowało konkretnego narzędzia represji, to znaczy, brakowało mu odpowiednich instytucji represyjnych”³⁵.

Według Foucault znaczenie powstania Bosostopych polega między innymi na ujawnieniu braku skutecznej represyjnej formy absolutystycznego państwa. Feudalny system represyjny – jak twierdzi – rozwinął trzy

34 M. Foucault, *Théories et institutions pénales: cours au Collège de France, 1971–1972*, Gallimard Seuil, Paris 2015, s. 26–31.

35 Tamże, s. 85–96.

podstawowe instytucje służące utrzymaniu porządku. Pierwszą, którą państwo miało do dyspozycji, byli agenci podporządkowani panom feudalnym. W miastach główną instytucją represji były milicje miejskie kontrolowane przez patrycjat. Ostatnią instytucją były parlamenty, które formalnie były emanacją władzy królewskiej, zachowując jednak pewien rodzaj autonomii wobec niej³⁶. Wszystkie te instytucje pozostawały pod kontrolą różnych, często skonfliktowanych grup społecznych – drobnych panów feudalnych, kupców czy burżuazji parlamentarnej – które w dużej mierze sprzeciwiały się scentralizowanym podatkom. W konsekwencji, nawet jeśli lokalne elity (właściciele ziemscy, patrycjat miejski, jak i członkowie parlamentu) nie włączyły się bezpośrednio w powstanie Bosostopych, to przynajmniej pozwalały mu się rozwijać. Mimo rozkazów z Paryża lokalne władze nie interweniowały, a gdy powstanie zostało ostatecznie stłumione, stawały w roli mediatorów między Bosostopymi a władzą centralną. Krótko mówiąc, powstanie ujawniło uwikłanie feudalnego systemu represji w skomplikowaną dynamikę klasową, która sprawiała, że administracyjny aparat państwa nie miał nad nim kontroli.

W rezultacie jedynym z głównych mechanizmów represji dostępnym władzy centralnej była interwencja wojskowa. Jak podkreśla Foucault, była ona ciężkim i kosztownym narzędziem, zarówno dla państwa, jak i dla ludności, która musiała zapewnić zakwaterowanie wojsku. Reorganizacja feudalnego systemu represji, rozproszonego i uwikłanego w złożoną sieć sprzecznych organów i interesów politycznych, miała więc na celu między innymi stworzenie alternatywy dla armii. Według Foucaulta nowy system represji pojawi się w momencie, gdy administracja państwowa przejmie kontrolę nad feudalnymi instytucjami represji. Towarzyszyć temu będzie ustanowienie nowych instytucji, takich jak intendenci, policja i więzienie. W ten sposób państwo zapewni sobie bezpośrednią kontrolę nad feudalnymi instytucjami represji. Zadaniem intendentów będzie zarówno tłumienie buntów klas ludowych, jak i kontrola nad klasami uprzywilejowanymi. Nie oznacza to jednak, że administracyjny aparat państwowy rodzi się w XVII w.; chodzi raczej o moment, w którym wchodzi w gwałtowny konflikt z chłopami i rzemieślnikami z jednej strony, a z burżuazją

36 Tamże, s. 9–10, 19–20.

i lokalną arystokracją z drugiej. Można więc powiedzieć, że przejęcie funkcji represyjnej przez aparat administracyjny było więc strategicznym narzędziem interwencji w skomplikowaną dynamikę klasową ujawnioną przez powstanie Bosostopych.

W skrócie, w *TPI* Foucault śledzi proces wyłaniania się nowoczesnego systemu represji, który rodzi się ze skomplikowanej dynamiki klasowej feudalno-absolutystycznej Francji. W tym celu przejmuje tezę Porszniewa o pewnej ciągłości między feudalizmem a absolutyzmem. Jednak w przeciwieństwie do radzieckiego historyka identyfikuje pęknięcie między tymi dwoma porządkami. To pęknięcie i brak ciągłości dotyczą systemu represji: państwu absolutystycznemu brakowało całego zestawu technik represji pozwalających na skuteczne zabezpieczenie poboru podatków. W drugiej połowie XVII w. pojawia się nowy system represji, który jest znacząco inny od poprzedniego. Kluczowa różnica polega zarówno na wytworzeniu nowych instytucji – takich jak policja czy więzienia – jak i na przejęciu kontroli nad dawnymi instytucjami represjonującymi przez aparat państwa. W ten sposób rodzi się to, co Foucault określa mianem nowej formy represji. W XVII w. burżuazja sprzeciwiała się celowi tego systemu – utrzymaniu scentralizowanego opodatkowania – ale nie jego formie, czyli centralizacji, policji i więzieniu. Pod koniec XVIII i we wczesnych dekadach XIX w., gdy burżuazja przejmuje kontrolę nad państwem, nowoczesny system represji znajduje nowe zastosowanie. Jego celem nie jest już reprodukcja społeczeństwa feudalnego, lecz ochrona własności prywatnej burżuazji. W tym sensie, jak podkreśla Doron, centralną tezę *TIP* jest zarysowanie ciągłości między systemem represji stworzonym w ramach absolutyzmu a dziewiętnastowiecznym państwem burżuazyjnym.

Zakończenie

Relacja pomiędzy absolutystycznym a później burżuazyjnym systemem represji nie zanika w pismach Foucaulta, nawet w tych późniejszych, bardziej znanych, gdzie pojęciowość dotycząca proletaryzacji i łamania sojuszy klasowych ustępuje pojęciu władzy dyscyplinarnej. W słynnym fragmencie ostatniego rozdziału *Historii seksualności* Foucault przeciwstawia władzę suwerenną – rozumianą jako stare prawo „skazania na śmierć lub

pozostawienia przy życiu” – biopolityce, czyli mocy „zachowania przy życiu lub wtrącania w śmierć”³⁷. Biopolityka przynależy do nowoczesnej formy władzy, podczas gdy władza suwerenna pozostaje powiązana historycznie ze społeczeństwem feudalnym. O władzy suwerennej Foucault mówi, że być może jej „jurydyczny kształt” trzeba odnieść do:

[...] historycznego typu społeczeństwa, w którym władza sprawowana była zasadniczo jako instancja pobierania haraczu (*prélèvement*) mechanizm ściągania daniny, prawo przywłaszczania sobie części bogactw, wymuszania produktów, dóbr, usług, pracy i krwi. Było to przede wszystkim prawo łupu rzeczy, czasu, ciał i wreszcie życia; kulminację tego prawa stanowił przywilej zawładnięcia celem zgładzenia³⁸.

Takie powiązanie władzy suwerennej z feudalizmem oraz przeciwstawienie jej nowoczesnym formom władzy kapitalistycznej niesie jednak ryzyko uproszczenia – ujmowania tych form władzy jako znaczników epok historycznych. Jak słusznie zauważa Collier, wynika to między innymi z faktu, że w pracach z pierwszej połowy lat 70. Foucault często wyraża swoje tezy w kategoriach wielkich epok. Dopiero w *Terytorium, bezpieczeństwo, populacja* Foucault jasno podkreśla, że tych form władzy nie należy rozumieć jako następujących po sobie etapów. Z tego powodu część badaczy, w tym Collier oraz reprezentanci szkoły rządomyślności, widzi w tych wykładach oraz w przejściu od analizy władzy w kategoriach wojny domowej do analizy w kategoriach rządomyślności znaczną poprawę ramy teoretycznej Foucaulta, tym samym odrzucając wcześniejsze teorytyzacje z *TIP* czy *SP*³⁹. Wskazują również na ambiwalencję jego wcześniejszych analiz wojny domowej wobec marksistowskiego ujęcia walki klas⁴⁰. Przejście od wojny jako matrycy relacji władzy – wraz z pojęciowością dotyczącą walki klas i ich sojuszy – do badania racjonalności zarządzania

37 M. Foucault, *Historia seksualności*, Czytelnik, Warszawa 1995, s. 119.

38 Tamże, s. 119.

39 S.J. Collier, *Topologies of Power: Foucault's Analysis of Political Government beyond 'Governmentality'*, „Theory, Culture & Society” 2009, vol. 26, issue 6, s. 78–108, <https://doi.org/10.1177/026327640934769>; U. Bröckling, S. Krasmann, T. Lemke (ed.), *Governmentality: Current Issues and Future Challenges*, Routledge, London–New York 2012, s. 1–2; W. Walters, M. Tazzioli (ed.), *Handbook on Governmentality*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham–Northampton 2023, s. 1.

40 T. Lemke, *Foucault, Governmentality, and Critique*, Routledge, London–New York 2016, s. 79.

wiąże się często z rezygnacją z analizy konfliktu klasowego i akumulacji kapitału⁴¹.

Jednak z *TIP* i *SP* wyłania się fragment myśli Foucaulta, w którym wyraźnie posługuje się marksistowską pojęciowością, mierząc się przy tym z kluczowymi problemami marksistowskiej historiografii. Jednym z centralnych kontekstów tych wykładów – na co zwraca uwagę Doron – była debata Porszniewa z Mousnierem dotycząca powstań ludowych. W *SP* dużo istotniejsza staje się dyskusja z Brytyjską Marksistowską Historiografią, w szczególności E.P. Thompsonem, dotycząca ekonomii moralnej i „stawiania” się klasy robotniczej⁴². *TIP* i *SP* nie tylko budują na marksistowskiej tradycji, lecz także dostarczają więcej informacji o Foucaultowskim rozumieniu feudalizmu, a przez to wyjaśniają, jak Foucault myślał o formach produkcji na poziomie bardziej abstrakcyjnym i pojęciowym.

W komentarzu do *SP* Judith Revel zauważa, że w wykładach z Rio, pisanych tuż po *SP* (1973, opublikowane jako *Vérité et les formes juridiques*), Foucault myśli o ekonomii jako w pewnym sensie determinującej strukturze władzy, podczas gdy w *NiK* schemat ten zostaje odwrócony – struktury władzy wyłaniają się jako determinujące system ekonomiczny⁴³.

Hipoteza, którą chciałbym tutaj postawić do dalszej weryfikacji, brzmi następująco: illegalizm jest pojęciem, za pomocą którego Foucault próbuje utrzymać te dwie propozycje jako część większej dialektycznej całości. Z tej perspektywy jawi się on jako krytyk stanowiska między innymi Nicosia Poulantzasa, którego koncepcja relatywnej autonomii państwa opiera się na sztywnym założeniu rozdzielenia na ekonomię i politykę w kapitalizmie. Foucault wydaje się bliższy takim badaczom jak Werner Bonefeld oraz tradycji krytyki form społecznych, dla której podział na ekonomiczne i polityczne jest jedynie formą, jaką przyjmują relacje społeczne w kapita-

41 B. Jessop, *Constituting Another Foucault Effect. Foucault on States and Statecraft*, [w:] *Governmentality: Current Issues and Future Challenges*, ed. U. Bröckling, S. Krasmann, T. Lemke, Routledge, London–New York 2012.

42 D. Vasquez, *Illegalist Foucault...*; M. Spanò, *Towards a Juridical Archaeology...*; T. McCallum, *Comrade Thompson and Saint Foucault, „Labour Le Travail”* 2013, vol. 72, s. 219–223.

43 J. Revel, *Foucault, Alter-Marxist? On Law, History, and Subjectivation*, [online] 25 XI 2024, <https://thel313.law.columbia.edu/2024/10/22/judith-revel-presentation-at-marx-2-13/> [dostęp: 16 III 2024].

lizmie⁴⁴. W proponowanym przeze mnie ujęciu pojęcie illegalizmu otwierałoby myśl Foucaulta na konfrontację z debatami dotyczącymi relacji struktur ekonomicznych i politycznych, kluczowych zarówno dla marksistowskich teorii państwa, jak i dla historycznego opisu form produkcji⁴⁵.

Bibliografia

- Anderson P., *Lineages of the Absolutist State*, Verso, London–New York 2013.
- Banaji J., *Theory as History: Essays on Modes of Production and Exploitation*, Brill, Leiden–Boston 2010.
- Bercé Y.-M., *Croquants et Nu-Pieds. Les soulèvements paysans en France du XVIe au XIXe siècle*, Editions Gallimard, Paris 2013.
- Bigot Monville A., *Mémoires du président Bigot de Monville sur la sédition des Nu-Pieds*, C. Métérie, Rouen 1876.
- Bonefeld W., *Social Constitution and the Form of the Capitalist State*, [w:] *Open Marxism: Dialectics and History*, vol. 1, ed. W. Bonefeld, R. Gunn, K. Psychopedis, Pluto Press, London 1992.

44 Streszczenie debat z lat 70. XX w. dotyczących państwa oraz podziału na to, co ekonomiczne i na to, co polityczne, które są do pewnego stopnia tem dla wykładów Foucaulta, zob.: J. Holloway, S. Picciotto (ed.), *State and Capital: A Marxist Debate*, E. Arnold, London 1978; B. Jessop, Nicos Poulantzas: *Marxist Theory and Political Strategy*, St. Martin's Press, New York 1985; W. Bonefeld, *Social Constitution and the Form of the Capitalist State*, [w:] *Open Marxism: Dialectics and History*, vol. 1, ed. W. Bonefeld, R.W. Gunn, K.R. Psychopedis, Pluto Press, London 1992; R. Hunter, R. Khachaturian, E. Nanopoulos (ed.), *Marxism and the Capitalist State: Towards a New Debate*, Palgrave Macmillan, Cham 2023. Historiograficzne ujęcia tego problemu: P. Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, Verso, London–New York 2013; E.M. Wood, *The Pristine Culture of Capitalism: A Historical Essay on Old Regimes and Modern States*, Verso, London–New York 1992. Z nowszych opracowań tego problemu zob.: H. Gerstenberger, *Impersonal Power: History and Theory of the Bourgeois State*, Brill, Leiden 2007; H. Gerstenberger, *Market and Violence: The Functioning of Capitalism in History*, Brill, Leiden–Boston 2022.

45 Literatura dotycząca użyteczności pojęcia formy produkcji do analizy historycznej, ale również archeologicznej czy etnograficznej jest rozległa. Tutaj zaznaczam tylko kilka szczególnie interesujących pozycji: G.E.M. De Ste. Croix, *The Class Struggle in the Ancient Greek World: From the Archaic Age to the Arab Conquests*, Cornell University Press, Ithaca–New York 1998; J.F. Halton, *The State and the Tributary Mode of Production*, Verso, London–New York 1993; C. Wickham, *Framing the Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400–800*, OUP, Oxford 2005; J. Banaji, *Theory as History: Essays on Modes of Production and Exploitation*, Brill, Leiden–Boston 2010; J.J. Cunningham, *Modes of Production and Archaeology*, University Press of Florida, Gainesville 2017.

- Cavadino M., Dignan J., Mair G., Bennett J., *The Penal System: An Introduction*, SAGE, Los Angeles 2020.
- Collier S.J., *Topologies of Power: Foucault's Analysis of Political Government beyond 'Governmentality'*, „Theory, Culture & Society” 2009, vol. 26, issue 6, <https://doi.org/10.1177/026327640934769>.
- Cunningham J.J., *Modes of Production and Archaeology*, University Press of Florida, Gainesville 2017.
- De Giorgi A., *Punishment and Political Economy*, [w:] *The SAGE Handbook of Punishment and Society*, ed. J. Simon, R. Sparks, SAGE, Los Angeles–London 2013.
- De Giorgi A., *Re-Thinking the Political Economy of Punishment. Perspectives on Post-Fordism and Penal Politics*, Routledge, London 2006, <https://doi.org/10.4324/9781315244273>.
- De Ste. Croix G.E.M., *The Class Struggle in the Ancient Greek World: From the Archaic Age to the Arab Conquests*, Cornell University Press, Ithaca–New York 1998.
- Doron C.-O., *Foucault and the Historians. The Debate on „Popular Uprisings”, [w:] Penal Theories and Institutions: Lectures at the Collège de France, 1971–1972*, ed. B. Harcourt, Palgrave Macmillan, London 2019.
- Elden S., *A More Marxist Foucault? Reading La Société Punitiv*, „Historical Materialism” 2015, vol. 23, no. 4, <https://doi.org/10.1163/1569206X-12341438>.
- Elden S., *Foucault: The Birth of Power*, Polity, Malden 2017.
- Feldman A.J., *Foucault's Concept of Illegality*, „European Journal of Philosophy” 2020, vol. 28, issue 2, <https://doi.org/10.1111/ejop.12501>.
- Feldman A.J., *Power, Labour Power and Productive Force in Foucault's Reading of Capital*, „Philosophy & Social Criticism” 2019, vol. 45, no. 3, <https://doi.org/10.1177/0191453718798416>.
- Feldman A.J., *The Genesis of Foucault's Genealogy of Racism: Accumulating Men and Managing Illegalisms*, „Foucault Studies” 2018, <https://doi.org/10.22439/fs.v0i25.5584/>.
- Floquet A., *Diaire ou journal du voyage du chancelier Séguier en Normandie après la sédition des Nu-Pieds (1639–1640) et documents relatifs à ce voyage et à la sédition*, Edouard Frères, 1842.
- Floquet A., *Histoire du Parlement de Normandie*, Edouard Frères, 1840.
- Foisil M., *La Révolte Des Nu-Pieds et Les Révoltes Normandes de 1639*, Presses universitaires de France, Paris 1970.
- Foucault M., *Historia seksualności*, Czytelnik, Warszawa 1995.
- Foucault M., *La société punitive: cours au Collège de France (1972–1973)*, Gallimard Seuil, Paris 2013.

- Foucault M., *Michel Foucault on Attica*, [w:] *Dits et écrits: 1970–1975*, vol. 2, Editions Gallimard, Paris 1994.
- Foucault M., *Nadzorować i karać*, Aletheia, Warszawa 2009.
- Foucault M., *Sur la justice populaire. Débat avec les maos*, [w:] *Dits et écrits. 1970–1975*, vol. 2, ed. D. Defert, F. Ewald, Editions Gallimard, Paris 1994.
- Foucault M., *Théories et institutions pénales: cours au Collège de France, 1971–1972*, Gallimard Seuil, Paris 2015.
- Foucault M., von Bülow C., Defert D., *The Masked Assassination*, [w:] *Warfare in the American Homeland: Policing and Prison in a Penal Democracy*, ed. J. James, Duke University Press, Durham–London 2007.
- Garland D., *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*, Clarendon Press, Oxford 1995.
- Gerstenberger H., *Impersonal Power: History and Theory of the Bourgeois State*, Brill, Leiden 2007.
- Gerstenberger H., *Market and Violence: The Functioning of Capitalism in History*, Brill, Leiden–Boston 2022.
- Haldon J.F., *The State and the Tributary Mode of Production*, Verso, London–New York 1993.
- Heiner B.T., *Foucault and the Black Panthers*, „City: Analysis of Urban Change, Theory, Action” 2007, vol. 11, issue 3, <https://doi.org/10.1080/13604810701668969>.
- Holloway J., Picciotto S. (ed.), *State and Capital: A Marxist Debate*, E. Arnold, London 1978.
- Hunter, R., Khachaturian R., Nanopoulos E. (ed.), *Marxism and the Capitalist State: Towards a New Debate*, Palgrave Macmillan, Cham 2023.
- Ignatieff M., *A Just Measure of Pain: The Penitentiary in the Industrial Revolution, 1750–1850*, MacMillan, London 1978.
- Jankovic I., *Labor Market and Imprisonment*, „Crime and Social Justice” 1977, no. 8.
- Jessop B., *Constituting Another Foucault Effect. Foucault on States and Statecraft*, [w:] *Governmentality: Current Issues and Future Challenges*, ed. U. Bröckling, S. Krasmann, T. Lemke, Routledge, London–New York 2012.
- Jessop B., *Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy*, St. Martin's Press, New York 1985.
- Legg S., *Beyond the European Province: Foucault and Postcolonialism*, [w:] *Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography*, ed. S. Elden, J.W. Crampton, Ashgate Publishing, Farnham 2007.
- Lemke T., *Foucault, Governmentality, and Critique*, Routledge, London–New York 2016.

- Marsden R., *The Nature of Capital: Marx after Foucault*, Routledge, London–New York 1999.
- McCallum T., *Comrade Thompson and Saint Foucault*, „Labour Le Travail” 2014, vol. 72.
- Melossi D., Pavarini M., *The Prison and the Factory: Origins of the Penitentiary System*, Palgrave Macmillan, Basingstoke–Hampshire 2018.
- Mezzadra S., *Class Struggle, Labor Power, and the Politics of the Body. Marxian Threads in the Work of Michel Foucault*, „ZINBUN” 2020, vol. 50.
- Mousnier R., *Fureurs paysannes: les paysans dans les révoltes du XVIIe siècle (France, Russie, Chine)*, Calmann-Lévy, Paris 1967.
- Porchnev B., *Les soulèvements populaires en France de 1623 à 1648*, S.E.V.P.E.N, Paris 1963.
- Rehmann J., Swingle K., Swingle L., *Deconstructing Postmodernist Nietzscheanism: Deleuze and Foucault*, Brill, Leiden–Boston 2022.
- Revel J., *Foucault, Alter-Marxist? On Law, History, and Subjectivation*, [online] 25 XI 2024, <https://thel313.law.columbia.edu/2024/10/22/judith-revel-presentation-at-marx-2-13/> [dostęp: 16 III 2024].
- Rusche G., *Arbeitsmarkt und Strafvollzug. Gedanken zur Soziologie der Straftätiz*, [w:] *Kriminologische Grundlagentexte*, D. Klimke, A. Legnaro, Springer Fachmedien, Wiesbaden 2016.
- Rusche G., *Labor Market and Penal Sanction: Thoughts on the Sociology of Criminal Justice*, „Crime and Social Justice” 1978, no. 10.
- Rusche G., Kirchheimer O., *Punishment and Social Structure*, Transaction Publishers, New Brunswick 2003.
- Spanò M., *Towards a Juridical Archaeology of Primitive Accumulation. A reading of Foucault’s “Penal Theories and Institutions”*, trans. A. Toscano, „Radical Philosophy” 2021, no. 211.
- Stoler A.L., *Race and the Education of Desire: Foucault’s History of Sexuality and the Colonial Order of Things*, Duke University Press Books, Durham 1995.
- Thompson K., Zürn P., Foucault M., Groupe d’information sur les prisons (ed.), *Intolerable: Writings from Michel Foucault and the Prisons Information Group 1970–1980*, University of Minnesota Press, Minneapolis–London 2021.
- Vasquez D., *Illegalist Foucault, Criminal Foucault*, „Theory & Event” 2020, vol. 23, no. 4, <https://doi.org/10.1353/tae.2020.0057>.
- Wacquant L.J.D., *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*, Duke University Press, Durham 2009.
- Walters W., Tazzioli M. (ed.), *Handbook on Governmentality*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham–Northampton 2023.

Wickham C., *Framing the Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400–800*, OUP, Oxford 2005.

Wood E.M., *The Pristine Culture of Capitalism: A Historical Essay on Old Regimes and Modern States*, Verso, London–New York 1992.

Zürn P., Dilts A. (ed.), *Active Intolerance: Michel Foucault, the Prisons Information Group, and the Future of Abolition*, Palgrave Macmillan, New York 2016.

O pojęciu ludowych illegalizmów. Narodziny nowoczesnego systemu represji w świetle wykładów Michela Foucault (1971–1973)

Artykuł poświęcony jest rekonstrukcji pojęcia ludowych illegalizmów (*illégalisme populaire*) w myśli Michela Foucaulta. Choć jest to pojęcie centralne dla całej architektury argumentacyjnej w *Nadzorować i karać*, jego znaczenie zostało zepchnięte na dalszy plan w dotychczasowej literaturze przez znacznie lepiej znane pojęcie władzy dyscyplinarnej. Publikacja *Théories et institutions pénales* (1971–1972) oraz *La société punitive* (1972–1973) stała się przyczynkiem do całej serii reinterpretacji prac Foucaulta z perspektywy pojęcia illegalizmu. W *Théories et institutions pénales* koncentrując się na przykładzie powstania Bosostopych (1639–1640) w Normandii, Foucault argumentuje, że od drugiej połowy XVII w. nowoczesny system represji rodzi się jako odpowiedź na nasilające się powstania ludowe. W *La société punitive* Foucault skomplikuje ten argument, wprowadzając pojęcie ludowych illegalizmów i stawiając tezę, że jeszcze w XVIII w. pewien rodzaj illegalizmów ludowych był zgodny z rozwojem gospodarki kapitalistycznej, a na przełomie wieku XVIII i XIX stał się z nim sprzeczny. Celem tego artykułu jest rekonstrukcja ewolucji tego argumentu. Główna teza, której będę bronił, brzmi: pojęcie illegalizmów służy Foucault do opisanego konfliktów klasowych powstających wokół historycznego wyłaniania się więzienia jako jednej z kluczowych strategii utowarowienia pracy, czyli proletaryzacji.

Słowa kluczowe:

MICHEL FOUCAULT, MARKSIZM, LUDOWE ILLEGALIZMY, WIĘZIENIE, EKONOMIA POLITYCZNA KARY.

On the Concept of Popular Illegalisms. The Birth of the Modern System of Repression in the Light of Michel Foucault's Lectures (1971–1973)

The article is devoted to reconstructing the concept of popular illegalisms (*illégalisme populaire*) in the thought of Michel Foucault. Although this concept is central to the entire argumentative architecture of *Discipline and Punish*, its significance has been overshadowed in the existing literature by the much better-known notion of disciplinary power. The publication of *Théories et institutions pénales* (1971–1972) and *La société punitive* (1972–1973) prompted a whole series of reinterpretations of Foucault's work from the perspective of illegalism. In *Théories et institutions pénales*, focusing on the example of the Nu-Pieds uprising (1639–1640) in Normandy, Foucault argues that from the second half of the seventeenth century, the modern system of repression emerged in response to intensifying popular revolts. In *La société punitive*, Foucault complicates this argument by introducing the notion of popular illegalisms and contending that well into the eighteenth century, a certain form of popular illegalism was compatible with the development of the capitalist economy, but by the turn of the eighteenth and nineteenth centuries had become antagonistic to it. The aim of this article is to reconstruct the evolution of that argument. The central thesis I defend is that Foucault employs the concept of illegalisms to describe the class conflicts arising around the historical emergence of the prison as one of the key strategies for the commodification of labour, that is, proletarianization.

Keywords:

MICHEL FOUCAULT, MARXISM, POPULAR ILLEGALISMS, PRISON, POLITICAL ECONOMY OF PUNISHMENT.